

הכלה של תלמידים עם מוגבלות בבתי הספר היסודיים

פידא ניג'ים-אכתילאת

יעל קורן

עריכת לשון: סיגל אשכנזי
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

ייעוץ סטטיסטי: ד"ר דמיטרי רומנוב

המחקר הוזמן על ידי משרד החינוך ומומן בסיועו.

הצעה לציטוט:

ניג'ם איכתילאת, פ' וקורן, י' (2026). הכלה של תלמידים עם מוגבלות בבתי הספר היסודיים.
דמ-072-26. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

רקע

בשנת 2018 התקבל בישראל [תיקון לחוק החינוך המיוחד](#) (חוק חינוך מיוחד (תיקון מס' 11), התשע"ח-2018; להלן: תיקון מס' 11). התיקון ביטא שינוי בתפיסות על הכלה של תלמידים עם מוגבלות בחינוך הרגיל. בתיקון הוגדר החינוך המיוחד בתור **שירות** ("שירותי חינוך מיוחדים") שאפשר לספקו גם במסגרות חינוך רגיל ולא בתור מקום או מסגרת שניתן בהם שירות (גן או בית ספר לחינוך מיוחד או כיתת חינוך מיוחד בתוך בית ספר בחינוך הרגיל). לנוכח הזמן שחלף מאז תיקון מס' 11 והטמעת תהליכי הכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות במערכת החינוך, פנו אגף א' חינוך יסודי ואגף א' חינוך על-יסודי במשרד החינוך אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבחון את אופן יישום תהליכי הכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. הדוח הנכחי מתמקד בבתי הספר היסודיים, שכן שיעור ההיענות בחטיבות הביניים לא אפשר הפקת ממצאים תקפים. בחינת היישום בדוח התייחסה לצורכי הצוותים, לאתגרים שלהם ולמענים הזמינים בעבורם לקידום הכלה והשתלבות.

מטרת המחקר

מטרת המחקר הייתה ללמוד על יישום ההכלה, על האתגרים ועל הצרכים של העוסקים בקידום ההכלה בפועל ועל עמדותיהם בנושא ההכלה. זאת כדי לספק לקובעי המדיניות מידע שיסייע להם בגיבוש תוכנית רחבה לחיזוק ההכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות בבתי ספר יסודיים בחינוך הרגיל.

שיטת המחקר

במחקר נעשה שימוש בכלי מחקר כמותיים ובכלי מחקר איכותניים:

- **עשרה ראיונות עומק חצי-מובנים עם בעלי תפקידים בבתי ספר וברשויות מקומיות** שנערכו בחודשים ינואר-יוני 2023 וכן **קבוצת מיקוד בהשתתפות שבע מורות שילוב** שנערכה בשיחת וידאו (זום) בחודש יולי 2023. ראיונות העומק וקבוצת המיקוד היו שלב מקדים למחקר ונועדו לשמש בסיס לגיבוש השאלונים המובנים של הסקר ולא בסיס לניתוח איכותני עצמאי.
- **שאלוני סקר מקוונים** למילוי עצמי נשלחו לחמישה בעלי תפקידים: מנהלי בתי ספר, רכזי הכלה והשתלבות, מחנכים, מורות שילוב ויועצות חינוכיות. שיעורי ההיענות בחטיבות הביניים

היו נמוכים במיוחד, ולכן הוחלט לא לכלול את הממצאים שלהם בדוח זה ולהתייחס רק לבתי הספר היסודיים. שיעורי היענות נמוכים גם בקרב משיבים מבתי הספר היסודיים הגבילו את היכולת להסיק מסקנות מייצגות על כלל מערכת החינוך, אך בוצעו צעדים מתודולוגיים להפחתת ההטיות ולחיזוק מהימנות הממצאים. אף על פי שהנתונים אינם מייצגים במלואם את כלל האוכלוסייה, הם מספקים תמונה מהימנה ותובנות חשובות על דפוסים ועל צרכים, כפי שעלו בקרב מאות בעלי תפקידים שהשתתפו במחקר.

ממצאים עיקריים

- **מאפייני צוות החינוך:** 28% מן המשיבים חסרי ניסיון בעבודה עם ילדים עם מוגבלות, ו-22% ממורות השילוב דיווחו כי אין להן השכלה פורמלית בחינוך מיוחד.
- **המענים לתלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים:** לא לכל בתי הספר יש אמצעים לספק את מלוא המענים שנקבעו לתלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים. 59% מן המנהלים דיווחו שהיעדר היכולת לספק את מלוא המענים לתלמידים מפריע במידה רבה.
- **צרכים ביישום ההכלה:** שני הצרכים המרכזיים ליישום מיטבי של ההכלה שציינו כל בעלי התפקידים הם: (א) הכשרות, פיתוח ידע ומתן כלים מעשיים ליישום בכיתות; (ב) תוספת שעות ייעודיות לנושא ההכלה ולפעילויות לימודיות, חברתיות ורגשיות.
- **תמיכה מקצועית בצוותי החינוך:** 42% מכל המשיבים השתתפו בתוכנית לפיתוח מקצועי בנושא ההכלה בשנת הלימודים שקדמה לסקר. 9% מן המחנכים, 7% מרכזי ההכלה ו-7% ממורות השילוב דיווחו כי **לא קיבלו כלל** הדרכה בנושא הכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות.
- **צורכי פיתוח מקצועי של צוותי החינוך בבתי הספר בתחום ההכלה הם:** התמודדות עם בעיות משמעת והתנהגות בבית הספר ובכיתה (78%); מיומנויות הנחיה והדרכה לצוות (66%); סוגי מוגבלות ומאפייני תפקוד (62%).
- **עמדות של בעלי התפקידים:** משיבים דיווחו על עמדות ערכיות התומכות בהכלה, אך הביעו חשש מן האפשרות ליישום ההכלה והצביעו על אתגרים הקשורים ליישום; מוגבלות שכלית-התפתחותית והפרעות נפשיות הם שני סוגי המוגבלות שקשה ביותר להכילם בבתי ספר לדעת המשיבים (רק 26% ו-29%, בהתאמה, חשבו שאפשר להכילם במידה רבה); סוגי המוגבלות שאפשר להכילם במידה רבה הם הפרעות קשב וריכוז בלי פעלתנות יתר (ADD; 80%) ולקויות למידה (75%).
- **האתגרים המרכזיים בקשר בין צוות בית הספר להורי התלמידים:** האינטנסיביות (תדירות ודורשנות) והזמן הדרוש למתן מענה להורים לתלמידים עם מוגבלות מענה להורים לתלמידים בלי מוגבלות (76%), ליווי ההורים בתהליך הפנמת הקושי של התלמיד (76%) ועבודה עם ההורים כאשר יש אי-הסכמה על סוג המסגרת (חינוך רגיל או מיוחד) שמתאימה לילדם (73%).

כיווני פעולה מומלצים

- 1 לבחון דרכים לוודא שבתי הספר היסודיים יוכלו לספק את מלוא המענים שנקבעו לתלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים.
- 2 להכליל את הסייעות האישיות בצוות החינוך של בית הספר ולהקצות זמן ומשאבים להכשרתן, לפיתוחן המקצועי ולניהולן השוטף.
- 3 להקצות שעות ייעודיות לנושא ההכלה בבתי הספר – שעות במערכת לכלל בעלי התפקידים למטלות הנדרשות ליישום ההכלה ושעות לפיתוח מקצועי לפי הצרכים שציינו כל בעלי התפקידים.
- 4 להגדיר ולהסדיר את תחומי האחריות של שלושה תפקידים מרכזיים – מורות שילוב, רכזי הכלה ויועצות.
- 5 להגדיל משאבים לפיתוח מקצועי של צוות החינוך במסגרות החינוך הרגילות ולליווי המחנכים בעבודתם כדי לשפר ולהתאים את ניהול הכיתה, את שיטות הלימוד ואת התכנים.
- 6 לשאוף לצמצום מספר התלמידים בכיתות לחינוך רגיל שמשולבים בהן תלמידים עם מוגבלות ותלמידים מאתגרים, גם אם אינם מאובחנים. לחלופין אפשר לבחון הוספה של איש צוות ואף מחנך לכיתה בכיתות שיש בהן כמה תלמידים עם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים.
- 7 לטייב את התקשורת עם ההורים דרך הקצאת שעות לקשר עם הורי התלמידים בכיתה בכלל ועם הורים לתלמידים עם מוגבלות בפרט; הכשרה ייעודית לצוותי חינוך שבה הם יקבלו כלים להתנהלות ולתקשורת מיטבית עם הורי התלמידים עם המוגבלות גם בנושאים מאתגרים, כגון השלמה עם האבחנה של ילדם; הנגשת מידע רלוונטי לצורך קבלת החלטה מושכלת על מסגרת החינוך המתאימה לילדם.

רקע

בשנת 2018 התקבל בישראל [תיקון לחוק החינוך המיוחד](#) (חוק חינוך מיוחד (תיקון מס' 11), התשע"ח-2018; להלן: תיקון מס' 11). התיקון ביטא שינוי בתפיסות על הכלה של תלמידים עם מוגבלות בחינוך הרגיל. בתיקון הוגדר החינוך המיוחד בתור שירות ("שירותי חינוך מיוחדים") שאפשר לספקו גם במסגרות חינוך רגיל ולא בתור מקום או מסגרת שניתן בהם שירות (גן או בית ספר לחינוך מיוחד או כיתת חינוך מיוחד בתוך בית ספר בחינוך הרגיל). נקבע כי יורכב **סל תמיכות אישי וגמיש** בהתאם לצורכי הילד וכי אפשר לממשו גם במסגרות חינוך רגיל. עוד נקבע **כי הורים לתלמידים שנקבעה להם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים בוועדת זכאות ואפיון, רשאים לבחור את מסגרת הלימודים לילדם** – בית ספר או גן לחינוך מיוחד, כיתת חינוך מיוחד בבית ספר רגיל או השתלבות בגן או בבית ספר רגיל.¹ בכך ביקש המחוקק להגביר את השתתפותם של ילדים בחברה ולצמצם את הדרתם ממערכות החינוך ומן החברה כולה. לנוכח הזמן שחלף מאז תיקון מס' 11 והטמעת תהליכי הכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות במערכת החינוך, פנו אנגי א' חינוך יסודי ואנגי א' חינוך על-יסודי במשרד החינוך אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבחון את אופן יישום תהליכי הכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. הדוח הנוכחי מתמקד בבתי הספר היסודיים, שכן שיעור ההיענות בחטיבות הביניים לא אפשר הפקת ממצאים תקפים. בחינת היישום התייחסה לצורכי הצוותים, לאתגרים שלהם ולמענים הזמינים בעבורם לקידום הכלה והשתלבות.

מטרת המחקר

מטרת המחקר הייתה ללמוד על יישום ההכלה, על האתגרים ועל הצרכים של העוסקים בקידום ההכלה בפועל ועל עמדותיהם בנושא ההכלה. זאת כדי לספק לקובעי המדיניות מידע שיסייע להם בגיבוש תוכנית רחבה לחיזוק ההכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות בבתי ספר יסודיים בחינוך הרגיל.

¹ ועדת זכאות ואפיון יכולה להחליט על זכאות לשירותי חינוך מיוחדים מסל השילוב וההכלה / מן הסל המוסדי בכיתה לחינוך רגיל או על זכאות לשירותי חינוך מיוחדים מסל אישי. רק במקרה השני זכאים ההורים לבחור את מסגרת הלימוד.

שיטת המחקר

במחקר נעשה שימוש בכלי מחקר כמותיים ובכלי מחקר איכותניים.

כלים איכותניים

עשרה ראיונות עומק חצי-מובנים עם בעלי תפקידים בבתי ספר וברשויות מקומיות שנערכו בחודשים ינואר-יוני 2023. נוסף על כך נערכה קבוצת מיקוד בהשתתפות שבע מורות שילוב בשיחת וידאו (זום) בחודש יולי 2023. ראיונות העומק וקבוצת המיקוד היו שלב מקדים למחקר, והם נועדו לשמש בסיס לגיבוש השאלונים המובנים של הסקר ולא בסיס לניתוח איכותני עצמאי.

כלים כמותיים

שאלוני סקר מקוונים למילוי עצמי נשלחו לחמישה בעלי תפקידים בבתי הספר על ידי מנהל טכנולוגיות דיגיטליות ומידע במשרד החינוך. השאלונים נשלחו לפי מספרי הטלפון של המשיבים. שיעורי ההיענות בחטיבות הביניים היו נמוכים במיוחד, ולכן **הוחלט לא לכלול את הממצאים שלהם בדוח זה ולהתייחס רק לבתי הספר היסודיים**. להלן נתוני הפצה והשבה של בעלי תפקידים מבתי הספר היסודיים:

1. **שאלון למנהלי בתי הספר** – עסק בהיבטים ארגוניים של יישום הכלה והשתלבות, כגון שימוש במשאבי בית הספר, בנייה ויישום של תוכנית עבודה בית ספרית, ממשקי עבודה והנגשה פיזית של בית הספר. קישור לשאלון נשלח אל 2,204 מנהלי בתי ספר, על השאלון השיבו 189 מנהלים (8.4% היענות).
2. **שאלון לרכזי הכלה והשתלבות** – עסק בהיבטים של התפקיד הייעודי, כגון דרכי עבודה וכלים לייעול עבודה, הקצאת זמן ומשאבים לביצוע התפקיד וממשק העבודה עם מנהל בית הספר. קישור לשאלון נשלח אל 2,204 רכזי הכלה והשתלבות, על השאלות השיבו 337 רכזי הכלה והשתלבות (15.3% היענות).
3. **שאלון למחנכים** – עסק בניהול של כיתה הטרורגנית, בדרכי עבודה, באיתור צרכים ובמענה לצרכים ובכתיבה ויישום של תוכנית חינוכית יחידנית (תח"י). קישור לשאלון נשלח אל 68,652 מחנכים, על השאלון השיבו 1,456 מחנכים (2.1% היענות).
4. **שאלון למורות שילוב** – עסק בהיבטי התפקיד הייחודיים, כגון התמודדות עם קבוצת תלמידים הטרורגנית, ממשקים עם אנשי צוות אחרים לשם קידום פדגוגי של תלמידים ויישום התוכנית החינוכית היחידנית (תח"י). קישור לשאלון נשלח אל 3,306 מורות שילוב, על השאלון השיבו 622 מורות שילוב (18.8% היענות).
5. **שאלון ליועצות חינוכיות** – עסק בהיבטי התפקיד הנוגעים לתחום הכלה והשתלבות של ילדים עם מוגבלות, כגון מעורבות בקבלת החלטות בבית הספר על רכישת תוכניות לימוד ותוכניות חברתיות בנושא, ממשקים עם אנשי צוות אחרים ודרכי עבודה בבית הספר

לקידום ההכלה. קישור לשאלון נשלח אל 9,477 יועצות, על השאלון השיבו 219 יועצות (2.3% היענות).

שיעורי ההיענות הנמוכים הגבילו את היכולת להסיק מסקנות מייצגות לכלל מערכת החינוך, אולם בוצעו צעדים מתודולוגיים להפחתת ההטיות ולשיפור אמינות הממצאים. אף על פי שהנתונים אינם מייצגים במלואם את כלל האוכלוסייה, הם מספקים תמונה מהימנה ותובנות חשובות על דפוסים ועל צרכים, כפי שעלו בקרב מאות בעלי תפקידים שהשתתפו במחקר. בדוח מוצגות בשקיפות מלאה מגבלות המחקר והשפעותיהן ומודגשת התרומה של הנתונים להבנת יישום מדיניות ההכלה וההשתלבות בשדה החינוך.

ממצאים

מאפייני צוות החינוך

- 28% מבעלי התפקידים בבתי הספר היסודיים שענו על הסקר חסרי ניסיון בעבודה עם ילדים עם מוגבלות. במחקר נבחנו העמדות הערכיות של בעלי התפקידים לפי **ניסיון בעבודה עם ילדים עם מוגבלות**, ומן הנתונים עלה קשר בין הניסיון הקודם בקרב מחנכים ובין עמדות ערכיות כלפי הכלה – מחנכים בעלי ניסיון רב הפגינו עמדות חיוביות יותר כלפי הכלה משהפגינו מחנכים בעלי ניסיון מועט או חסרי ניסיון.
- 22% ממורות השילוב דיווחו כי **אין** להן השכלה פורמלית בחינוך מיוחד. מן המחקר עלה כי מורות שילוב בעלות הכשרה פורמלית בחינוך מיוחד נותנות יותר תמיכה והנחיה למחנכים, לסייעות ולמורים המקצועיים ממורות שילוב חסרות השכלה פורמלית.

שיעור התלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים והמענים לצורכיהם

- בתי ספר היסודיים מספקים שירותי חינוך מיוחדים לשלוש קבוצות תלמידים: (1) תלמידים שנקבעה להם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים **מסל אישי** – השיעור הממוצע של תלמידים אלו הוא 4.3% מתלמידי בתי הספר; (2) תלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים **מסל בית ספרי** – השיעור הממוצע של תלמידים אלו הוא 9.5% מתלמידי בתי הספר; (3) תלמידים שאינם מאובחנים ולא נקבעה להם זכאות רשמית, אך הם חווים קשיים התפתחותיים, התנהגותיים, רגשיים או לימודיים אשר בגינם הם נדרשים לתמיכות מיוחדות – השיעור הממוצע של תלמידים אלו הוא 7.9% מתלמידי בתי הספר.
- 62% מן המנהלים דיווחו שבית הספר מספק רק **לחלק** מן התלמידים את מלוא המענים שנקבעו להם ו-5% מן המנהלים דיווחו שבית הספר אינו מספק **לאף תלמיד את מלוא המענים** שנקבעו לו. 59% מן המנהלים דיווחו שהיעדר היכולת לספק את מלוא המענים לתלמידים מפריע במידה רבה.

- 83% מן התלמידים הזכאים לתמיכות מקבלים סיעת אישית, ו-49% מן המחנכים דיווחו שיש בכיתה שלהם סיעת אחת לפחות. 98% מן המנהלים דיווחו שצריך להשקיע זמן ומשאבים בפיתוח המקצועי של הסייעות.
- 16% מן המחנכים ו-9% ממורות השילוב ציינו כי **לא** קיבלו כלל מידע על תלמידי השילוב טרם שילובם בכיתה או תחילת העבודה איתם.

צרכים ואתגרים בתחום ההכלה

שני **הצרכים המרכזיים** ליישום מיטבי של ההכלה שציינו כל בעלי התפקידים הם: (א) הכשרות, פיתוח ידע ומתן כלים מעשיים ליישום בכיתות; (ב) תוספת שעות ייעודיות לנושא ההכלה (כגון מילוי טפסים או הכנה לדיונים) ולפעילויות לימודיות, חברתיות ורגשיות.

הצרכים של בעלי התפקידים בתחום ההכלה משקפים את **האתגרים** שהם חווים ביישומה. יישום ההכלה כרוך במטלות מנהליות ומקצועיות, בהתייעצויות, בהדרכות ובשיחות עם הורים ומטפלים, במענה על צורכי התלמידים ובקידומם ועוד. כל בעלי התפקידים ציינו שהצורך בהקצאת שעות ייעודיות למטלות הנדרשות היא אתגר עבורם ביישום ההכלה.

מערך התמיכה המקצועית בצוותי החינוך וצורכי הפיתוח המקצועי בנושא הכלה

תמיכה מקצועית בצוותי החינוך

- 42% מבעלי התפקידים השתתפו בתוכנית לפיתוח מקצועי בנושא ההכלה בשנת הלימודים שקדמה לסקר.
- 9% מן המחנכים, 7% מרכזי ההכלה ו-7% ממורות השילוב דיווחו כי **לא קיבלו כלל** הדרכה בנושא הכלה והשתלבות של תלמידים עם מוגבלות.
- 68% מן המנהלים דיווחו על מפגשי למידה פנימיים בבית ספרם בנושא הכלה, אך כאשר המחנכים נשאלו אם השתתפו בתוכניות או במפגשי למידה המיועדים למתן כלים למורים בתחום ההכלה והשתלבות, השיבו 71% כי **לא** השתתפו בתוכניות או במפגשים מסוג זה.

צורכי פיתוח מקצועי של צוותי החינוך בבתי הספר בתחום ההכלה

- התחומים שכל בעלי התפקידים רוצים פיתוח מקצועי בהם הם: התמודדות עם בעיות משמעת והתנהגות בבית הספר / בכיתה (78%); מיומנויות הנחיה והדרכה לצוות (66%); סוגי מוגבלות ומאפייני תפקוד (62%).

משאבי בית הספר המוקצים לקידום ההכלה

- **הפעולות השכיחות ביותר** בבית הספר היסודי לקידום ההכלה הן: מיפוי פרטני של היכולות והקשיים של כל תלמיד ומתן מענה לכל צרכיו (90%), הטמעת תפיסה חינוכית שמקדמת הכלה ושילוב (88%), כתיבת תוכנית בית ספרית לקידום הכלה והשתלבות (86%) והעמקת הקשר עם ההורים (82%).
- 25% מרכזי ההכלה ו-14% מן היועצות דיווחו כי בבתי הספר **נרכשו תוכניות המיועדות לקידום של תלמידים עם מגבלות**.
- 62% מן המנהלים דיווחו שיש בבית הספר שלהם **מרחב הכלה** להתערבות לימודית, חברתית, רגשית והתנהגותית לתלמידים החווים קשיים או משבר.
- **רק** 42% מן המנהלים ציינו כי **מבנה בית הספר נגיש** לתלמידים עם מגבלות פיזית בניידות.
- **מענים ממרכזי תמיכה יישוביים אזוריים (מתי"א):** 81% מן המנהלים דיווחו כי צוות מתי"א זמין לייעץ ולסייע לצוות בית הספר. האתגר העיקרי בעבודה עם מתי"א הוא המחסור במטפלים רגשיים ובמקצועות הבריאות, והתוצאה היא שהמרכזים מתקשים לספק את מגוון סוגי הטיפולים וההדרכות הנדרשים.

דרכי העבודה, הכלים והפרקטיקות ליישום ההכלה בבית הספר ובכיתה

דיוני צוות רב-מקצועי

64% מבעלי התפקידים ציינו כי ישיבות צוות רב-מקצועי נערכות בבית הספר בקביעות. בהקשר זה יש לציין שאחד האתגרים המרכזיים שהעלו בעלי התפקידים הוא "הקצאת זמן לישיבות מעקב והדרכה בנוגע לכל תלמיד עם סל אישי" (66%).

גודל הכיתה וריבוי תלמידים מאתגרים בכיתה

המחנכים דיווחו על עומס ושחיקה בגלל ריבוי התלמידים בכיתה, ובייחוד ריבוי התלמידים שזקוקים למענה ייחודי בשל קשיים בין שהם מאובחנים ובין שלא:

- 86% מן המחנכים דיווחו שיש בכיתתם תלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים מתוקף סל אישי – 2.6 תלמידים בכיתה. 16% מן המחנכים דיווחו על יותר מחמישה תלמידים כאלה בכיתה.
- 95% מן המחנכים דיווחו שיש בכיתתם תלמידים הזכאים לשירותים מתוקף הסל הבית ספרי. ארבעה תלמידים בממוצע בכיתה.
- 96% מן המחנכים דיווחו שיש בכיתתם תלמידים מתקשים שאינם מאובחנים ולא נקבעה להם זכאות רשמית – כחמישה תלמידים בממוצע בכיתה.

הן המנהלים (73%) הן היועצות (87%) רואים בריבוי התלמידים המתגרים בבית הספר אתגר שגורם עומס עבודה בלתי סביר.

התאמת דרכי ההוראה, ניהול הכיתה ותוכני הלימוד לצורכי ההכלה

- 23% מן המחנכים דיווחו **שלא עשו כל שינוי** בניהול הכיתה, בשיטות הלימוד או בתכנים כדי להתאימם למגוון הצרכים של התלמידים בכיתה.
- 38% מן המחנכים שדיווחו שלא שינו דבר בהתנהלות בכיתה או בתכנים הם **חסרי ניסיון קודם בעבודה עם ילדים עם מוגבלות**. 7%-51% מתוכם היה ניסיון מועט בעבודה עם ילדים עם מוגבלות.
- מחנכים שלא שינו דבר בהתנהלות או בתכנים החזיקו בעמדות שליליות יותר במדד הערכי לעומת מחנכים שכן ערכו שינויים.

תחושת המסוגלות של בעלי התפקידים בנוגע להכלה

95% מבעלי התפקידים דיווחו כי הם חשים שהם מצליחים בתפקידם, ו-90% דיווחו כי הם חשים שהתקשורת שלהם עם צוות החינוך והטיפול מתנהלת במקצועיות. 77% דיווחו כי הם חשים שהם יכולים להתמודד עם מכלול המשימות בעבודתם, ו-62% מתוסכלים לפעמים מבחינה מקצועית בנושא הכלה והשתלבות.

עמדות של בעלי התפקידים

בעלי התפקידים דיווחו על עמדות ערכיות התומכות בהכלה, אך הם הצביעו על אתגרים והביעו חששות הקשורים ליישום ההכלה בפועל.

מדד ערכי: מנהלים ביטאו יותר ממחנכים עמדות ערכיות חיוביות כלפי הכלה וראו בה ערך שתורם לתלמידים בכלל ומסייע לתלמידים עם מוגבלות בפרט. בעלי תפקידים בחינוך הערבי ביטאו עמדות ערכיות חיוביות פחות כלפי ההכלה מעמיתיהם בחינוך הממלכתי ובחינוך הממלכתי-דתי. בחינה של **עמדות ערכיות לפי הכשרה פורמלית בחינוך מיוחד** של בעלי התפקידים העלתה כי מחנכים ומורות שילוב בעלי השכלה פורמלית בחינוך מיוחד מבטאים עמדות חיוביות יותר על ההיבטים הערכיים של הכלה מעמיתיהם חסרי ההשכלה הפורמלית בחינוך מיוחד.

מדד ישומי: רכזי ההכלה חווים פחות קושי ביישום ההכלה בבתי הספר ממחנכים ומורות שילוב.

עמדות כלפי הכלה לפי סוג המוגבלות של התלמיד: סוג המוגבלות של התלמיד משפיע על עמדותיהם של בעלי התפקידים כלפי הכלה. מוגבלות שכלית-התפתחותית והפרעות נפשיות הם שני סוגי המוגבלות שקשה ביותר להכילם בבתי ספר לדעת המשיבים (רק 26% ו-29%, בהתאמה, חשבו שאפשר להכילם במידה רבה). המשיבים סברו שסוגי המוגבלות שאפשר להכילם במידה רבה הם הפרעות קשב וריכוז בלי פעלתנות יתר (ADD; 80%) ולקויות למידה (75%).

הקשר בין צוות בית הספר להורי התלמידים

האתגרים והקשיים בהתמודדות עם הורים לתלמידים עם ובלי מוגבלות הם: האינטנסיביות והזמן הדרוש למתן מענה להורים לתלמידים עם מוגבלות לעומת מענה להורים לתלמידים בלי מוגבלות (76%), ליווי ההורים בתהליך הפנמת הקושי של התלמיד (76%) ועבודה עם ההורים כאשר יש אי-הסכמה על סוג המסגרת (חינוך רגיל או מיוחד) שמתאימה לילדם (73%).

ההתמודדות עם הורים לתלמידים עם מוגבלות שונה מן ההתמודדות עם הורים לתלמידים בלי מוגבלות בנושאים האלה: (א) נדרשות יותר תשומות בהתמודדות עם הורים לתלמידים עם מוגבלות; (ב) ההתמודדות עם הורים לתלמידים עם מוגבלות אינטנסיבית ורציפה יותר, לעיתים אף נדרש קשר יום-יום; (ג) היעדר הכרה של ההורים במצב של ילדם וחוסר הבנה בו – הורים מתכחשים לקושי לפעמים, ומתעוררים חילוקי דעות בינם ובין הצוות בבית הספר, ולפעמים הם מתקשים להשלים עם האבחנה של ילדם ועם הצעדים הנדרשים לקידומו; (ד) התקשורת של הצוות עם הורים לתלמידים עם מוגבלות היא זהירה ורגישה יותר כדי להצליח לגייסם לפעול לטובת הילד; (ה) יש פער בין ציפיות ההורים והדרישות שלהם ובין היכולת של בית הספר לספק שירותים וטיפולים לילדם, וזה יוצר התמודדות של הצוות עם ההורים.

כיווני פעולה מומלצים

- 1 לבחון דרכים לוודא שבתי הספר היסודיים יוכלו לספק את המענים שנקבעו לתלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים.
- 2 להכליל את הסייעות האישיות בצוות החינוך של בית הספר ולהקצות זמן ומשאבים להכשרתן, לפיתוחן המקצועי ולניהולן השוטף.
- 3 להקצות שעות ייעודיות לכלל בעלי התפקידים שיסומנו במערכת למטלות הנדרשות ליישום ההכלה. לשם כך יש למפות את המטלות לפי תפקיד, לאמוד כהלכה את היקף השעות הנדרש להן ולכלול אותן בהגדרת המשרה של כל תפקיד. לתוספת השעות צריך להתלוות גם תגמול כספי.
- 4 להגדיר ולהסדיר את תחומי האחריות של שלושה תפקידים מרכזיים – מורות שילוב, רכזי הכלה ויועצות.
- 5 להקצות שעות לפיתוח מקצועי – פיתוח ידע ומתן כלים מעשיים ליישום ההכלה בכיתות החינוך הרגיל – לשם יישום מיטבי של ההכלה, לפי הצרכים שציינו כל בעלי התפקידים. המלצה זו היא בעקבות הממצאים שהצביעו על החשיבות של ההתנסות בפועל בהכלה ושל השינויים שהמורה מכניס בעבודתו כי הם מובילים לשיפור התפיסות כלפי ההכלה.
- 6 להוסיף לכל בעלי התפקידים כלים וידע בנושא התמודדות עם תלמידים עם בעיות משמעת ובעיות התנהגות ולגבות את צוותי החינוך בהחלטות שמתקבלות בהתמודדות עם בעיות אלו.

7 לשפר את הנגישות בבית הספר ואת התאמתו: להנגיש את המבנים לתלמידים עם מוגבלות בניידות, לספק את כלל ההתאמות הנדרשות למגוון הצרכים של התלמידים ולהנחות את הצוותים כיצד ליצור חללים ומרחבים ייעודיים למגוון צורכי ההכלה של התלמידים בבית הספר.

8 להדק את שיתוף הפעולה בין בתי הספר ומת"א ולהבנות תהליכי עבודה משותפים כדי להגביר את התיאום בשיבוץ המטפלים, לטייב את ההדרכות הניתנות על ידי מומחיות תחום ממת"א ולשפר את המעקב אחר הטיפול והתקדמותו של הילד ואת הדיווח עליהם ועל המענה לתלמידים.

9 לשאוף לצמצום מספר התלמידים בכיתות לחינוך רגיל שמשולבים בהן תלמידים עם מוגבלות ותלמידים מאתגרים, גם אם אינם מאובחנים. לחלופין אפשר לבחון הוספה של איש צוות ואף מחנך לכיתה בכיתות שיש בהן כמה תלמידים עם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים.

10 להקצות שעות ייעודיות לעיסוק במטלות ההכלה בכלל ולישיבות מעקב אחר כל תלמיד עם סל אישי והדרכה עליו בפרט.

11 להקדיש משאבים לליווי המחנכים בעבודתם כדי לשפר את ניהול הכיתה, את שיטות הלימוד ואת התכנים ולהתאימם למגוון הצרכים של התלמידים בכיתה. ליווי המחנכים יגרום הן טיוב של ההכלה בכיתה הן שיפור בעמדותיהם הערכיות בנושא.

12 לאמוד את התשומות (זמן, מאמץ רגשי, שעות הכנה ועוד) שצוותי חינוך נדרשים להן בקשר עם הורים לתלמידים עם מוגבלות ולהקצות שעות ייעודיות לתקשורת עם הורי התלמידים בכיתה בכלל ועם הורים לתלמידים עם מוגבלות בפרט.

13 לייעד הכשרה לצוותי חינוך שבה הם יקבלו כלים להתנהלות ולתקשורת מיטבית עם הורי התלמידים עם המוגבלות גם בנושאים מאתגרים, כגון השלמה עם המצב של ילדם וקבלת האבחנה או הקושי שלו או אי-הסכמה על המסגרת המתאימה לו, על המענים שהוא מקבל ועוד.

14 להנגיש להורים את המידע הרלוונטי לצורך קבלת החלטה מושכלת על מסגרת החינוך המתאימה לילדם.